

Румяна Л. Станчева
Софийския университет „Св. Климент Охридски“
R.L.Stantcheva@gmail.com

Има ли франкофилия при франкофоните? Четирима европейски френскоезични писатели за избора на език

Roumiana L. Stantcheva
Sofia University St. Kliment Ohridski

Are Francophone Writers Francophiles? Four European French-Speaking Writers Choosing a Language

Summary

This article briefly introduces the French-speaking writers Agota Christof, Georges Papazoff, Petar Ouvaliev and Panait Istrati and argues that the choice of a foreign language cannot be a sign of preference for this specific language, since the language does not decide for the content of literary work. Pre-existing representations determine the nature of art.

Keywords: French-speaking writers; pre-existing representations; Agota Christof; Georges Papazov; Petar Ouvaliev/Pierre Rouve; Panait Istrati.

Заслужава внимание изборът на език за изразяване в литературата. Следват няколко конкретни примера с писатели, които са писали на чуждия за тях френски език. Всеки случай заслужава внимание, както от гледната точка на съображенията на самия писател, така и откъм темите, които го свързват с или отдалечават от двете му потенциални публики – тази, за която текстът е предназначен и онази, която чете творбите му, написани, „предателски“, на друг, а не на родния език на писателя, разпространявани понякога в превод.

Примерите тук са с Агота Кристоф, писателка от романска Швейцария, по произход от Унгария, с художника от парижката школа и френскоезичен писател с български произход Жорж Папазов, с мно-

гоезичния интелектуалец Петър Увалиев, *alias* Пиер Рув и накрая – с френско-румънския писател Панаит Истрати.

И въпросите: съществува ли франкофилия при франкофоните? Защо един писател си служи с чужд език, за да се изрази? Бях изненадана от коментара по този въпрос на една писателка, която пише на френски, живяла е в Швейцария, но има за роден език унгарския. Агота Кристоф (повече за Агота Кристоф в: Yotova 2011) обяснява в интервю, дадено на Александра Крох:

Няма как да не съм свикнала с факта, че говоря френски. Това не е повод за всекидневна почуда. Но не означава, че обичам френския език или френската култура повече от някой друг език или култура. (...) Не мисля, че френският превъзхожда останалите езици, нито че ми допада особено. Напротив смятам френския за доста беден на глаголи. (...) Дори не знам дали книгите ми са френски. Така или иначе, те не са най-четени във Франция. Четат ги в Германия и в Япония, но не и във Франция. (Kroh 2000: 82-83)

Дори да става дума за известна доза екстравагантност в коментарите на Агота Кристоф, изказването ѝ откроява два важни аспекта: свързващата роля на езика на писателя, медиаторска роля, нещо като техническо средство. Но и, подчертава Кристоф, писателят има идеи, които предхождат употребата на един или друг език. Той е писател, защото има какво да каже, а не защото ще изрази идеите си на друг, различен от майчиния си език.

Ще продължа с Жорж Папазов, който е писал както книги за модерното изобразително изкуство, така и два романа. На български е написал само една книга за художници и я е издал, когато за кратко е пребивавал в България през 1930-те години с една своя изложба (Papazoff 1938). Всички останали негови книги са написани на френски език, както анализи и спомени за себе си и за други художници, така и двата романа (Papazoff 1932; Papazoff 1951, Papazoff 1960, Papazoff 1966, Papazoff 1968, Papazoff 1971). Изглежда логично, че след като живее във Франция, той ще разпознае като своя публика френската (Станчева 2014). Какво обаче разказва той в романите си за тази френска публика? И отговорът е: два български сюжета. В *Братя Дренови* и в *Поп Васил*, четем сюжетно модифицирана историята на художника и също четем за предците от рода му. Изненадата настъпва, когато съпоставим важни теми от изображенията в картините му с налагащи се представи в прозаичните му творби. Ще откроя тук две негови теми: буйните коси и зъбатите риби. В картините тези образи изглеждат причудливи, сюрреални, сюрреалистични. Виждаме разветви коси, които се разстилат вълнообразно и буйно до изразени от тригълни маски човешки лица. В романа *Братя Дренови* (1951) обаче това са важни представи,

със свой ясен метафоричен смисъл. Оказва се, че сред персонажите в романа мъжете имат силни буйни коси, дори едно бебе се ражда с буйни коси, а всички вярват, че това е признак за потенциална физическа и духовна сила. Малкият е описан с „няколко дълги черни косъма на главата, които напомнят смътно буйните коси на баща му“ (Papazoff 1951: 45). Самият Папазов до старини има подобни коси, според портретите. Тук не е трудно да разпознаем и легендарната история за Самсон и Далила, и вярването, че мъжката сила се съдържа в косите. По въпроса за буйните коси и скритата в тях сила можем да сравним един абстрактен *Автопортрет* на Папазов (маслени бои върху платно 1928, 210 x 470 см.) и един портрет, който му прави по-възрастния му колега и близък приятел Андре Дерен. (Дерен. *Портрет на Жорж Папазов*, маслени бои върху платно, 1024 x 768).

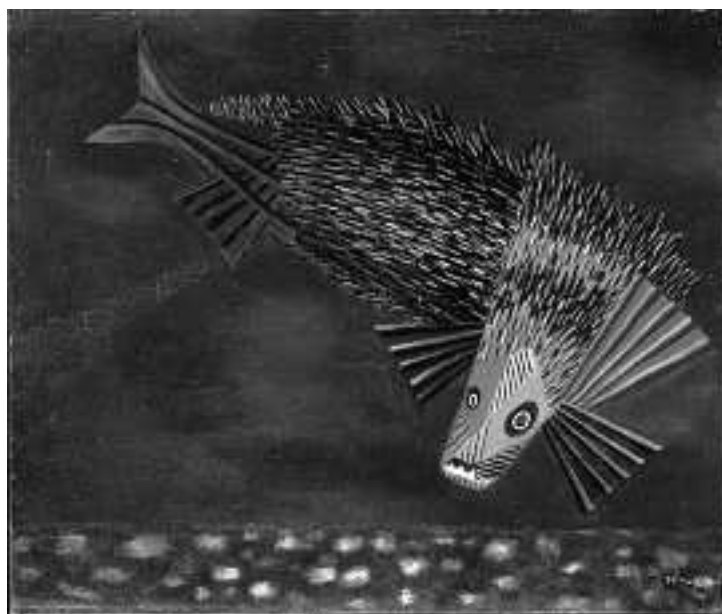

Жорж Папазов, Портрет на Жорж Папазов, 1941, темпера, 46 x 55 см.

Текстът на Папазов и художествените изображения взаимно осветляват значението на темата. Къде се съдържа образът преди да бъде нарисуван? Как се появява текст, който описва подобен образ? Налага се усещането, че творческото мислене борави с неизразени, но вече оформени представи, които могат да бъдат формулирани в текст или в образ. Но тези представи предхождат изразяването под една или друга форма. Тези представи стоят в неизразен вид, докато придобият външен образ. Тогава вероятността да бъде избран един или друг език на писане зависи от способността на личността: с цветове и форми в изображение или на един или на друг избран език с думи. Във всички случаи не е темата тази, която диктува избора на средството за изразяване. Темата/представа се е породила преди да бъде изразена.

Рибешките зъби се оказват също предхождащ образ, този път образ на злоба, завист, грубост. В картините на Жорж Папазов зъбатите риби на пръв поглед са екзотични. (Папазов. *Риба*. Около 1950, маслени бои върху платно, 46 x 55 см.)

От текста в романа *Братя Дренови* разбираме, че един нечестен персонаж има подобни заострени зъби и дори в пристъп на пиянска злоба започва да ръфа стъклена чаша. И двата съответни образи, от романа, и от картините, са в съзнанието на твореца, те предхождат изразяването му, било то с думи, било то с картини. Дали тогава е съществено кои думи ще се използват в текста, френските или българските?

След Агота Кристоф, това е втори случай, който ни кара да се усъмним в някаква преднамереност и предпочитание при избора на език за изразяване. А и биографично, винаги обстоятелствата решават кое да бъде мястото на пребиваване.

Петър Увалиев или Пиер Рув е писателят, който развива творческите си възможности в международна среда, след като решава да не се връща през 1947 г. във вече комунистическа България. Роден в София през 1915 г., той умира през 1998 г. в Лондон. Първоначално учи в италианското училище в София, а по-късно и във френския колеж „Св. Августин“ в Пловдив. Завършва юридическото си образование в Софийския университет. Освен италиански и френски, учи английски и други езици. От 1936 работи в пресслужбата на Министерството на външните работи. Успоредно с това пише литературна и филмова критика за периодичния печат в България. През 1947 г. е назначен за втори секретар на българската легация в Лондон. След решението да не се връща в България през 1948, молбата му за убежище във Великобритания е удовлетворена. От 1970-те години успява да има

кратки посещения в България. Възстановява обаче българското си гражданство едва през 1994.

Остава в Лондон почти през целия си живот. Докато в България през 1930-те той се проявява като литературен критик и журналист, в Лондон е повече театрален режисьор и се занимава активно с кино. Пише сценарии за филми, в други случаи е режисьор и продуцент: например сред най-успешните му прояви е филмовата комедия по Бърнард Шоу „Милионерката“ със София Лорен, на която той е продуцент. Не забравя обаче и старото си призвание. Води радиопредавания, за Би Би Си Лондон – всяка седмица, на български, в продължение на близо 50 години, от 1950, а за радио *France Culture* – на френски език, като е автор на повече от 4500 емисии. Тук проличава продължаването на активната му творческа работа на френски език. Превежда на френски и италиански език, в различни периоди от време, произведения от Пенчо Славейков, Теодор Траянов, Елисавета Багряна, Николай Марангозов, Иван Мирчев, Иван Хаджихристов, Стоян Загорчинов, една задача, която започва още докато е в България. През 1980 г. публикува отлично приета монография за творчеството на художника Джоузеф Търнър. В Лондонския университет и по-късно в Художествения колеж в Челси преподава критика за изкуство. Проявите му като театрален и филмов режисьор и продуцент, теоретик на изкуството, критик и публицист намират признание в чужбина. Гост-лектор е в университети в САЩ, Франция, Италия и Мексико.

Голяма част от творчеството му на есеист и литературен критик е съсредоточена върху представянето на българската култура пред чуждоезична публика. И това е валидно не само за времето на емиграцията му, но и още докато работи в България. (Увалиев 2003; Ковачев 2005: 9-18; Увалиев в Уикипедия). В младите си години, в България, Петър Увалиев е постоянен сътрудник на издаваното у нас на френски език *La parole Bulgare* (Българско слово) и това продължава, докато публикацията излиза, между 1936 и 1943 година. *La Parole Bulgare* е продължител на две други периодични издания на френски език: *L'Echo de Bulgarie* и *La Bulgarie*). Под заглавието стои пояснението: „Независим ежедневник, издаван в София.“ Повечето редактори и автори в изданието имат добро образование и владеят чужди езици. Някои стават много известни с дейността си в областта на културата и на политиката, включително и в чужбина. (Стандартно изданието е във формат на вестник от четири страници, като първата е с политически новини, втората се занимава с икономиката на страната, третата съдържа статии за литература и култура, както и резюмета на по-важни статии в тази област, публикувани вече на български

в печата и също така почти всеки брой публикува в подлистник превод от произведение на български писател, често с продължение. Четвъртата страница е за новини от София и страната.)

За да се получи известна идея за характера на работата на Увалиев ще представя накратко една негова статия в *La Parole Bulgare*. Под заглавието „Париж се оглежда в българската литература“ (Ouvalliev 1937) четем статия на френски език с много богата информация върху българската литература и конкретни оригинални анализи. Сред редица други писатели, Увалиев откроява младия тогава Боян Болгар. Противопоставя го на писатели, които са се опитвали да се настроят на парижка вълна. Боян Болгар, според него, напротив, се е формирал в Париж и затова в есеистичната му книга *Парижки мозайки или Ние хората* (1933), която представлява

живописен репортаж и философско вглъбяване, Париж е едновременно тема и автор. И това е така, защото г-н Болгар е отишъл в Париж съвсем млад и именно парижкият живот го е формирал. Той не се е стремил да преодолява предишната си личност, за каквото мечтаят някои от събратята му. Той е поискал да изгради свой начин, по който да види света, а Париж, с житейските си контрасти, го е оплодил за свободен и достатъчно дълбок интелектуален живот, ако не и съвсем оригинален.

(Наш превод на: « *Dans Mosaïques parisiennes ou Nous les hommes*, qui tient du reportage pictural et du recueillement philosophique, Paris est à la fois sujet et auteur. C'est que M. Bolgar s'est rendu à Paris tout jeune et c'est la vie parisienne qui l'a formé. Il n'a point cherché à détruire une personnalité, comme l'ont rêvé certains de ses confrères. Il a voulu construire sa manière d'envisager le monde, et Paris, dans ses contrastes si vitaux, l'a fécondé pour une vie intellectuelle libre et assez profonde, sinon totalement originale. »)

Извън новите критически наблюдения, в случая е съществено как се формира Увалиев с интерес именно към представяне на българската литература за чуждия читател. Нагласа, която остава за него същностна през целия му творчески път. Докато обаче е все още в България, да пишеш на френски е употреба на чуждия език за сравнително тясна публика от чужденци, пребиваващи в страната. Езикът в подобен случай не е задължителното средство за общуване. То е насочен избор. Самият Петър Увалиев използва по подобен начин и познанията си по италиански език. Успоредно с работата си в Дирекция на печата, той „прави програмите на италиански език“ за Радио София, които от 1 май 1937 г. се излъчват пет пъти седмично. (Предавател)

В обобщение може да се каже за Увалиев, че той поначало има нагласата да свързва различни светове. Да се изразява на своя роден език или на друг, за него е равностойно. Той изразява идеите си. Не се разделя с един език заради друг. Ползва езиците, които владее, според

темите и публиката, към която се обръща.

Случаят с Панаит Истрати. Румъно-френският белетрист е родом от Браила (1884), прекарва голяма част от живота си в пътувания, немалко години във Франция, за да се върне в края на живота си в Букурещ (умира през 1935). Панаит Истрати пише своите румънски истории на френски, по-рядко на румънски или като се самопревежда. Дебютът му е на френски, с подкрепата на влиятелния тогава френски писател, водеща фигура във френското сп. *Europe*, Ромен Ролан. (Първите и най-известни, романите *Кира Киралина* – *Kyra Kyralina* 1923, *Вуйчо Ангел* – *Oncle Anghel* 1924, *Представяне на хайдутите* – *Présentation des haïdoucs* 1925, *Домница от Снагов* – *Domnitza de Snagov* 1926, са написани на френски и формират цикъла *Историите на Адриан Зографи*).

За бързата писателска слава на Истрати допринася именно френската препоръка. За френския читател текстовете му звучат екзотично. За други литератури, в които бързо са направени преводите от него, както в България, основният критерий е спечеленото френско одобрение; българската публика допълнително е запленила от успеха на впечатляващия балканец. В годините между двете световни войни Истрати е единственият румънски писател, за когото издателствата в България преценяват, че е изгодно да бъде издаван в книга. Други, дори много по-значителни за румънския контекст писатели, като Ливиу Ребряну напр., биват представени само в периодичния печат.

Писателят Истрати търси да предаде на френски език румънските реалности. Той постоянно изпитва нужда да представи максимално автентично румънския свят, за който говори, като понякога дори въвежда румънски думи във френския си текст. Друг път все пак се примирява да ги обясни под линия, ако контекстът не му помага.

Тук е важно да научим мнението и на самия писател Панаит Истрати, защото той е крайно недоволен от първия превод на *Кира Киралина* в Румъния и затова сам превежда някои от другите си книги или стриктно за качеството на преводите. Така романът *Вуйчо Ангел* е преведен поначало от самия автор и още на корицата е изнесен следният текст: „(Вуйчо Ангел) не е превод, а румънско писание: смятам го за равнозначно на френския текст. Авторът.” А в нарочен предговор със заглавие „На читателите ми в Румъния” четем между другото:

...дори и тук-там да съм допуснал буквализми, или ако на места дори съм правил малко допълнения със значение в нашия език, това са отклонения, разрешени на един автор, но които не са задължителни условия за добър превод. Незначителните ми отклонения остават вписани както в познаването на френски език, така и на румънски, така както тези два езика остават напълно несъвместими с безумието, което представлява преводът на *Кира*

[Киралина], който не е нито френски, нито румънски, а просто далавера. (Istrati 1924).

В резюме, Агота Кристоф използва френски език просто като медия, поради факта, че след събитията в Унгария от 1956 г. живее по принуда в изгнание, във френска Швейцария. Художникът Жорж Папазов използва френския, за да разказва на френската си среда български сюжети. Втъкава представите си и в картините си. Пиер Рув или Петър Увалиев като че ли поделя използването на чуждите езици според необходимостта. От една страна често се изразява на тях, за да представя българската литература. От друга, те му служат за собственото му творчество. Единствено Панаит Истрати насочено се ориентира към творчество на френски език, но чувства нужда да бъде пълноценно и румънски писател и се самопревежда.

Да ползваш два езика като писател и в четирите споменати случая показва, че усвоеният и използван чужд език е средство, не обвързва задължително ползващия този език афективно, макар и без да изключва подобна възможност; това е и начин да представиш идеите си пред друга публика; не може да бъде изключена амбицията да бъде използван език с вече придобит символен капитал, като френския – начин да се придобие част от ореола на този символен капитал.

Представените френскоезични писатели са участвали във френския и в швейцарския културен живот, а Увалиев е многоезичен и активно присъства в културния живот на няколко европейски страни. Интересното е, че всеки от тях е носител на образи, представи, идеи, формиранни, докато е пребивавал в родната си култура и е намерил всъщност възможност да ги изрази в чуждата среда, включително и за да достигне не само до чуждата, но и, опосредствано, до своята родна публика. Четиримата толкова различни личности всъщност си приличат не само по употребата на френския език, а по ролята си на посредници между две култури.

Френският език се оказва както средство за творческо общуване, така и медия, през която писателят запазва и изразява елементи от двойната си идентичност. Написаното от френскоезичните писатели най-често съдържа истории, свързани с мястото на рождение, носи често и реалии от съответната страна и така запазва паметта за произхода, служи като *lieu de mémoire*.

Принизява ли се чуждият език, френският в случая, ако го сведем до средство и дори не го приемаме за предпочетен език? Франкофили ли са франкофоните? Дори и на практика да се изгражда привързаност към чуждия език на изразяване, същностно е да си дадем сметка, че не езикът определя съдържанието на художественото произведение. Ху-

дожествените идеи и образи съществуват преди езика на изразяване и могат да бъдат написани или нарисувани на езика, предоставен от житейската съдба.

Библиография

- Ковачев, Огнян 2005. Пет минути за Петър Увалиев. В: Увалиев, Петър. Пет минути с Петър Увалиев. Радио беседи. Съставител Огнян Ковачев. София, Agata, Punctum, 2005. [Kovachev, Ognian. Pet minuti za Petar Ouvaliev. V: Ouvaliev, Petar. Pet minuti s Petar Ouvaliev, Radio besedi. Sastavitel Ognian Kovachev. Sofia, Agata, Punctum, 2005].
- Предавател. [Predavatel] – www.predavatel.com/bg/istoriya/radio-bulgaria (видяно на 5 дек. 2019) [seen 05. 12. 2019].
- Станчева, Румяна Л. 2014. Художникът Жорж Папазов ката писател, София, Колибри, 2014. [Roumiana L. Stantcheva. Hudojnikat Georges Papazoff kato pisatel, Sofia, Colibri].
- Увалиев, Петър 2003. Петър Увалиев – също Пиер Рув. Живот и дейност. – В: Увалиев, Петър. Безграничният глас. *Ouvaliev, Petar. Voice without limits*. Друезично издание. Изд. къща Орфей, УИ „Св. Климент Охридски“, 2003. [Dvuezichno izdanie. Izd. Kashta Orfey, UI “Sv. Kliment Ohridski”].
- Увалиев в Уикипедия. [Ouvaliev v Wikipedia] – https://bg.wikipedia.org/wiki/%D0%9F%D0%B5%D1%82%D1%8A%D1%80_%D0%A3%D0%B2%D0%B0%D0%BB%D0%B8%D0%B5%D0%B2 (видяно на 5 дек. 2019) [seen 05. 12. 2019].
- Istrati, Panait s. a. *Moș Anghel*. Ed. II, București, “Renașterea” (s. a.), p. 9.
- Kroh, Aleksandra 2000. *L'Aventure du bilinguisme*, L'Harmattan, 2000. Цит. по сп. Литературата, 2018, кн. 20. [Citirano po sp. Literaturata, 2018, kn. 20].
- Ouvaliev, Petar 1937. Paris se mire dans les lettres bulgares. – *La Parole bulgare*, 5 août 1937, nr. 420.
- Papazoff, Georges 1932/1959. *Pascin!... Pascin!...C'est moi !*, éditions Kélilevitch, Paris, 1932, et Une nouvelle édition avec le texte enrichi réalisé à Genève en 1959 aux éditions Pierre Cailler.
- Papazoff, Georges 1938. Париж. Творчество и съдба на велики художници. (Paris. L'œuvre et le destin des grands peintres), [Paris. Tvortchestvo i sadba na veliki hudojnitzi Éd. “Zaveti”, Sofia, 1938.]
- Papazoff, Georges 1951. *Drenov frères*, Roman, Éd. Faquelle, Paris, 1951.
- Papazoff, Georges 1960. *Derain, mon copain*, Éd. Valmont, Paris, 1960.
- Papazoff, Georges 1966. *Lettres à Derain*, Nouvelles Editions Debresse, Paris, 1966.
- Papazoff, Georges 1968. *Pope Vassil*, Récit bulgare, Nouvelles Éditions Debresse, Paris, 1968.
- Papazoff, Georges 1971. *Sur les pas du peintre*, Suivi de documents et témoignages, Éditions de la Galerie de Seine, Paris, 1971.
- Yotova, Rennie 2011. *La Trilogie des jumeaux*, Non Lieu, 2011.